

ЗОРАН КЕСИЋ*
РАДОМИР ЗЕКАВИЦА
Криминалистичко -
полицијска академија
Београд

УДК 343.98:351.74/.76
Монографска студија
Примљен: 15.05.2016
Одобен: 19.06.2016
Страна: 313-325

ОБЈАВА „РАТА КРИМИНАЛУ“ КАО ИЗАЗОВ ВЛАДА- ВИНИ ПРАВА И ДЕМОКРАТСКОМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ**

Сажетак: У раду се анализирају потенцијалне и реалне последице употребе ратне реторике у контексту актуелног супротстављања организованом криминалитету и тероризму и, с тим у вези, неприхватљива тенденција милитаризације полиције у циљу њене што ефикасније борбе (рата) против ових појава, као и потенцијалне претње које овакав приступ и логика имају по основне демократске вредности. Аутори су уверења да је „рат против криминала и тероризма“ драматично појачао ионако нејасну разлику између полиције и војске, између унутрашње и спољашње безбедности, између ратовања и спровођења закона, те да је оваква реторика пружила снажно оправдање за појачано учешће парамилитарних јединица у полицијском деловању. У таквим околностима је сасвим извесно смањење превентивне и проактивне функције полиције, односно њено враћање у статус реактивне и ретрибутивне службе, чиме се уједно доводе у питање вредности демократског друштва и владавине права.

Кључне речи: криминалитет, контрола, рат, владавина права, полиција, људска права

Увод

Организовани криминалитет и тероризам се већ деценијама уназад сврставају међу најозбиљније безбедносне претње, што је учинило њихово сузбијање једним од приоритета у политикама већине земаља. Да су савремена демократска друштва свесна ове обавезе потврђују напори које међународна заједница улаже на том плану. У оквиру тих напора постоје, међутим, знаке таквог приступа који отвара питање легалности и легитимности конкретне борбе. То је могуће уочити, пре свега, у реторици државника водећих сила света, а која се изражава у олакој употреби термина „рат“. Познато је да рат

* zoran.kesic@kpa.edu.rs

** Овај рад је резултат научно-истраживачког пројекта под називом *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија из Београда. Циклус научних истраживања 2015-2019. година.

подразумева суспензију редовних законских процедура. Такође, основни циљ сваке зарађене стране јесте војно-политичка победа непријатеља, односно онемогућавање његовог оперативног војног деловања или чак његово потпуно уништење. У тексту који следи указаћемо на неке потенцијално штетне последице, скривене иза реторике којом се објављује „рат“ криминалу, као и на конкретне консеквенце политике и праксе која се у таквом амбијенту ствара, посебно у смислу нарушавања темељних вредности и принципа демократског друштва и владавине права.

„Рат криминалу“ – од политичке флоскуле до легитимне политике контроле криминалитета

Једна од доминантних тема савременог живота је ризик или како објашњава Јанг (Young): „Свет у коме живимо обелодањује се као ризичан на све широј скали у свим областима и деловима друштвеног ткива.“ (Young, 1999: 69). Отуда и не чуди што је листа ризика прилично дугачка (Аврамовић, 2011), али оно што их све повезује јесте непредвидљивост њихових последица. Тиме социјална несигурност постаје једно од кључних обележја живљење у данашњем „ризичном друштву“. При том, та несигурност свој израз нарочито проналази у повећаној закупљености грађана питањем безбедности. За Улриха Бека (Улрих Бецк), „ризично друштво“ је друштво судбине коју сви делимо. Како истиче овај аутор: „Језик опасности је инфективан, мења облик друштвене неједнакости: социјална беда је хијерархијска, а нова опасност демократска. Она погађа и богате и моћне.“ (Бек, 2011: 24). У таквим околностима створено је плодно тло за настанак новог концепта безбедности, у литератури познатог као „људска безбедност“ (Ђорђевић, Кековић, 2011).

Криминалитет се готово одувек сматрао једним од најистакнутијих извора угрожавања сигурности грађана. Чини се, међутим, да његова опасност никад није толико наглашавана као данас. Заправо, у данашњем постмодерном друштву, како Гарланд (Garland) примећује, „страх од криминалитета је постао утврђени део дневне егзистенције, посебно у великим градовима“ (Gerland, 2001: 359). Као одговор на овакво стање, заштита јавности постаје кључна преокупација у политици контроле криминалитета. При том, како Пиренбум (Reegenboom) напомиње: „Политичари широм света су научили да је заступање строгог става по питању борбе против криминалитета победнички став“ (Wu, Beken, 2010: 570). Очигледно препознавши у томе извесну подршку грађана, у условима окарактерисаним социјалном несигурношћу политичари дају оштрој контроли криминалитета кључно место у својој политици. Стога, конзервативна политика „реда и закона“ (енг. *Law and Order*) недвосмислено постаје „доминантан говор овог доба“ (Reiner, 2007: 122).

Међутим, сведоци смо како се политички дискурс контроле криминалитета у последње време додатно заоштрава, о чему можда најбоље сведочи све учесталије коришћење синтагме „рат криминалу“ у јавним говорима. Иако заправо више има карактер политичке флоскуле, која се обично користи у циљу ојачавања сопственог рејтинга, чињеница је да се њено често изговарање у

јавности, посебно од стране најмоћнијих политичких субјеката, може лако протумачити као легитимна државна политика. Оно чак може представљати и јасан позив на акцију и подстрек, нарочито припадницима служби безбедности, да се бескомпромисно и немилосрдно обрачунају са криминалцима.

Утицај оваквих изјава на сам процес контроле криминалитета није безазлен, посебно у оном сегменту који се односи на рад полиције, уносећи у њега значајне примесе милитаризма. Истина, духом милитаризма су прожете бројне „полицијске теме“, чинећи милитаризацију готово константно присутном у развоју полиције, од њеног самог настанка. Сходно томе, објава „рата“ криминалу само додатно ојачава већ постојећи процес милитаризације, тако што даје припадницима полиције легитимитет да се у спровођењу закона отвореније позивају на милитарне симболе и квази-војне тактике поступања. Анализирајући овај феномен Краска (Kraska) и Ползен (Paulsen) преносе визију једног високог званичника америчке полиције: „...једини људи који су способни да реше проблем дроге су веома обучени тактички тимови са одговарајућом опремом, који иду по комшилуку, чисте га и припремају терен полицајцима за претресе и хапшења“ (Kraska, Paulsen, 1997: 260). Тешко је не приметити да је оваква тактика поступања идентична оној коју примењују војници у рату, карактеришући је као „чишћење терена“.

Могло би се чак рећи да објава „рата криминалу“ погодује полицајцима јер им, како запажају неки аутори, „обезбеђује морално-емотиван идентитет ратника, под чијим утицајем полицајац стиче осећај поноса према послу који обавља као једном праведном занимању“ (Crank, 2004: 118). Уједно, овакве јавне објаве представљају довољан основ за јачање већ постојећих вредности унутар полицијске поткултуре. Тако на пример, посвећеност мисији да „служе и штите“ под окриљем објављеног „рата“ криминалу бива отелотворена идентитетом „полицајца-ратника“. Тачније, у овом контексту полицијска самоперцепција „борца против криминала“ нарочито долази до изражаја, сада додатно охрабрена подршком изван полицијске организације, од самих грађана. Такође, постојећи ускогрудни дуализам, опредмећен у перцепцији „ми/они“, у новонасталим „ратним“ условима сада представља битан подстрек за идентификовање криминалаца као „непријатеља“.

Чини се како овај процес милитаризације полиције проналази највеће упориште у оним друштвима која иначе стављају акценат на војну супериорност, као што је случај код САД.¹ Штавише, у литератури се често наводи да милитаризам игра пресудну улогу у заштити националне безбедности САД.

¹ Дајана Вебер (Diane Weber) издваја два најизразитија показатеља милитаризације америчке полиције: 1) државна и локална полицијска одељења све више користе војну тактику у свакодневном поступању и 2) култура парамилитаризма и ратна логика прожимају полицијску културу утичући на понашање и ставове полицајаца (Weber, 1999). Такође, како Краска и Кеплер (Kappeler) бележе, парамилитарне полицијске јединице (*Paramilitary Police Units – PPU*) у САД представљају главну подршку проактивним полицијским функцијама, а нарочито хапшењу злочинаца. Како наводе ови аутори, током 1995. године забележене су 29.962 интервенције ових јединица, што је повећање од 939% у односу на ангажовања у 1980. години. Иако прави број није познат ови аутори претпостављају да 89.4% свих полицијских одељења у САД у својој организацији имају неку форму парамилитарне јединице (Kraska, Kappeler, 1997: 6).

Такође, постојећи „култ наоружане нације“, чија симболика је уткана у темеље америчког друштва, само додатно ојачава упориште милитаризма као једне од доминантних идеологија. У таквим околностима војна реторика се лако проширује и на поље контроле криминалитета резултујући, између осталог, изјавама типа „рат криминалу“. Отуда можда и не треба да нас чуди што је ову формулацију међу првима употребио баш председник САД Линдон Џонсон (Lyndon Johnson) 1967. године представљајући је као политички позив на борбу против све раширеније препродаје наркотика на улицама америчких градова (Игњатовић, 2009: 108).

Судећи по досадашњој пракси употреба метафоре „рата“ прилагођава се претњама које се у датом моменту чине најопаснијим. Тако се, на пример, у другој половини прошлог века најчешће користила формулација „рат дрогама“, будући да је кријумчарење и препродаја наркотика било окарактерисано као најзначајнији проблем. Међутим, након септембра 2001. године готово целокупна пажња јавности је усмерена на терористичке претње, што је ланчано условило све чешће коришћење формулације „рат тероризму“. Призивање беспштедне борбе против терориста условило је до тада незабележену милитаризацију полиције, која се више него икад пре ослања на тактике, вредности и ставове, који су типични за војску.² Полиција се, као највидљивији симбол државног ауторитета, опрема додатним капацитетима моћи и ресурсима да изврши нови план. Илустрације ради, издвајања за полицију од стране „Нових Лабуриста“ надмашила су трошкове претходних влада, а ресурси и моћи су се драматично повећали, као и сам број полицајаца, који је у Енглеској и Велсу достигао цифру од 143.000 (Reiner, 2007: 134).

Уједно, поједини стилови у раду полиције бивају преобликовани или у потпуности стављени у други план, под изговором да не могу адекватно одговорити изазовима постојећег друштвеног амбијента. Тако на пример, концепт „рад полиције у заједници“ у пракси углавном бива дискредитован или у крајњем исходу трансформисан, што је сликовито описано синтагмом „гвоздена песница у свиленој рукавици“ (енг. *iron fist inside the velvet glove*) (McLaughlin, 2007: 66). Оваква трансформација је, како се наводи, била праћена појачаним ослањањем на тактику „чистих улица“ (енг. *street sweeps*) – „проактивна примена закона кроз учестале рације и 'агресивно' патролирање на критичним местима, за шта се најчешће користе паравојне полицијске јединице, као на пример SWAT тимови у САД.“ (Kraska, 2007: 509).

Очигледно је да објаву „рата криминалу“, упркос њеном изворном коришћењу, не треба посматрати искључиво као једно у низу „реторичких“ оруђа, којима се политичари служе како би придобили поверење гласачког тела или оправдали програм своје партије и предизборна обећања. Заправо, ову формулацију треба третирати више од пуке метафоре, јер како искуства

² Оно што „рат тероризму“ чини особеним, у односу на раније објављене „ратове криминалу“, јесте процес „полицизације војске“ (енг. *police-icizing of military*), како га назива Краска. Као његове најиндикативније показатеље овај аутор издваја следеће: • Конгрес САД је донео законски оквир којим је војска постала кључни фактор унутрашње безбедности и • успостављена је блиска веза између војске и полиције на пољу обуке и операција на терену (Kraska, 2007: 510).

показују, објава „рата криминалу“ неретко проналази одјек на делатном (оперативном) нивоу, стварајући особен приступ контроли криминалитета, са свим последицама које такав модел контроле са собом носи.

Сматра се да је сузбијање организованог криминалитета на подручју САД, а које је вођено под кампањом „рат дрогама“, донело са собом бројне последице, као на пример: • наглашавање казне као јединог лека за криминал, • пренатрпаност затвора (по правилу осуђеницима за ситне злочине) и • увођење неких симболичних, софистицираних облика расизма (Meško, 2009: 33). Чини се, међутим, да је новообјављени „рат тероризму“ у том смислу још погубнији. Вероватно најделикатнија промена извршена је у политици употребе ватреног оружја у поступању британске полиције. Наиме, након напада бомбаша-самоубица у лондонском метроу 2005. године у рад полиције је уведена политика „пуцај да убијеш“ (енг. *Shoot-to-kill Policies*).³ Нова политика је сада створила проблем превелике спремности припадника полиције да прибегавају тзв. „проактивном пуцању“, што је повећало извесност појаве „вансудских убистава“ (енг. *extra-judicial killings*), како их назива Отолењи (Ottolenghi) (Ottolenghi 2006: 113). Оваква злоупотреба полицијског ауторитета представља антитезу свега што демократија представља и обећава. При том, нарочит проблем представља чињеница што се поприште тог рата не одвија на неком удаљеном фронту, већ у насељеним подручјима и улицама светских метропола, представљајући тако озбиљну претњу основним правима и слободама свих грађана.

Кршење људских права под окриљем објављеног „рата криминалу“

Познато је да принцип законитости представља један од најважнијих предуслова функционисања правне државе, како у погледу заштите људских права и слобода, тако и у погледу правне сигурности и владавине права. Другим речима, постојање ваљаних закона и њихова адекватна примена у пракси (што начело законитости подразумева) јесу или би требало да буду довољан гарант да ће једно друштво остати на путу доследног поштовања основне идеје владавине права – а то је идеја ограничавања потенцијалне самовоље (арбитрарности) државне власти ваљаним законима.

Обим овог рада и његова основна тема нам не дозвољавају да се подробије бавимо питањем критеријума на основу којих је могуће утврдити да ли су закони ваљани или не. Биће довољно рећи да материјална исправност закона који претендују да буду правни темељ демократског друштва и владавине права мора да подразумева адекватну нормативну и процедуралну заштиту основ-

³ Према овој политици полицијцима се дозвољава да циљају у главу из непосредне близине у случајевима напада бомбаша самоубица. Њу сачињавају два протокола, а која се користе за два различита сценарија: 1) Протокол *Clydesdale* - базиран је на проценама обавештајних служби о извођењу самоубичаких напада великих размера и примењује се по налогу командне структуре за унапред планирану операцију; 2) Протокол *Kratos* - намењен је за реаговање у спонтаним догађајима, обично када грађани обавештавају полицију о постојању опасности од деловања бомбаша самоубица или могућем коришћењу експлозивних направа (Punch, 2011: 174).

них људских права и слобода, сходно међународно признатим стандардима те заштите.

Озбиљна претња по овако схваћену идеју владавине права јесте приметна тенденција водећих светских сила ка проширењу законских овлашћења служби безбедности како би се на ефикаснији начин супротставили безбедносним претњама. Опасност по владавину права је потенцијално присутна у самој намери проширења законских овлашћења, а реално у пракси која је убрзо уследила, а која је довела до озбиљног нарушавања људских права и слобода осумњичених за тероризам, а све у циљу што ефикасније борбе против њега (Бајагић, Зекавица, 2009). Оваква тенденција је нарочито присутна након 11. септембра, као преломне тачке у безбедносној политици савременог друштва, која је уједно означила појаву фактички парадоксалне праксе да само право легитимише арбитрарност поступања служби безбедности у процени безбедносних ризика и начина на који је потребно одговорити на њих.

Чини се, како Гарланд примећује, да „ризик од неконтролисаног државног ауторитета и арбитрарне моћи у условима социјалне несигурности не заузима истакнуто место у заинтересованости грађана.“ (Garland, 2002: 12). Чињеница је да сами грађани, као и већина интересних група, приоритетну мисију рада полиције виде у смањењу криминалитета и повећању осећаја сигурности. Међутим, претерано истицање неопходности остварења конкретних циља може створити притисак на припаднике полиције да, руководећи се макијавелистичком логиком „циљ оправдава средство“, усвоје противзаконита средства, посебно уколико су уверени да ће у томе имати свесрдну подршку. У конкретном случају, то може бити подршка јавности да се правда задовољи што пре, што је посебно евидентно у случају злочина који застрашују или узнемирују. У таквим околностима, постојећи конфликт „ефикасност / законитост“ у раду полиције, о ком смо иначе говорили у неким ранијим нашим радовима (Кесић, Зекавица, 2013) готово да и не постоји, јер сада полицајци још спремније бирају да буду ефикасни (да стварају резултате) на уштрб поштовања законских процедура и очувања основних слобода и права гађана.

Овакав исход је још извеснији уколико се конкретан циљ дефинише као „рат“, који се мора добити по сваку цену, јер како Јанг упозорава: „Метафора рата дозвољава да се убилачки бес промени у патриотизам, да бруталност буде слављена, да неизрециво буде награђено, да достојно презира буде чин мучеништва.“ (Young, 2007: 170). Овде је, такође, интересантно поменути како у студији „Наша полиција се бави незаконитим радњама“ Хопкинс (Hopkins) заснива објашњење непримереног понашања полицијских службеника на тзв. „ратној теорији о контроли криминалитета“, указујући како полицајци сматрају да воде „рат“ против криминалитета и да су сва средства оправдана како би се одржао ред и мир, па је тако и прекомерна сила понекад неопходна у остварењу тог „племенитог“ циља (према: Roberg, Crank & Kuykendall, 2004: 317).

Суморна стварност борбе у класичном рату је, ипак, далеко од конвенционалног рада полиције у грађанском друштву. Пресудна разлика је што се полиција не суочава са „непријатељима“, већ са појединцима који поседују бројна права и слободе, знатно веће од припадника зарађене стране или како

објашњава Ведингтон (Waddington): „За разлику од војника, полицајци морају да спроводе принудан ауторитет над људима који су им поседовање тог права и омогућили, што чини њен положај акутно маргиналним.“ (Waddington, 1999: 298). Тачније, од припадника полиције се обично очекује да ухапси осумњичене прекршиоце закона, уз поштовање бројних правила и ограничења и уз коришћење минималне силе. Са друге стране, војник је „инструмент рата“, коме је често омогућена употреба неумерене силе, а која обично наноси максималну штету, јер се примењује у циљу уништења непријатеља или како Панч (Punch) тврди: „Војници се обучавају да током оружаног сукоба у конвенционалном рату убијају друге војнике без гриже савести и са сировим насиљем.“ (Punch, 2011: 150).

Имајући у виду ову чињеницу долазимо до закључка како је мешање војне логике у полицијски рад веома опасно, јер уколико се полицајац руководи уверењем да је његов циљ да „уништи непријатеља“ он ће то вероватно и урадити. Заправо, у појединим случајевима оваква пракса је и потврђена. Конкретно, Зимбардо (Zimbardo) подсећа да је у Њујорку објављени „рат дрогама“ резултовао формирањем тзв. „NYPD командоса“, чијим припадницима су биле „одрешене руке“ у прогањању силоватеља, пљашкаша и уличних криминалаца. Они су носили мајице са натписом „нема лова као што је лов на људе“ што је уједно био и мото њиховог рада (Zimbardo, 2009: 356). Оваква „проширења“ надлежности и овлашћења полиције још су извеснија код сузбијања традиционалних видова политичког криминалитета, где примена нелегитимних средстава бива правдана остварењем заједничких националних интереса. Конкретно, у бразилском „рату против субверзије“ овај осећај је допринео извршењу насилних акција припадника служби безбедности без размишљања. У овом случају, императив борбе је ојачао преузимање ризика, доношење исхитрених закључака, оправдање за погрешну идентификацију непријатеља и мучења и убистава било кога ко је под сумњом. Оно је легитимисало стварање широке мреже неповерења која није дозволила ниједном могућем подривачу да слободно лута (Huggins, Haritos-Fatouros & Zimbardo, 2002: 247).

Као што смо већ напоменули, објава „рата криминалу“ даје повод за идентификовање прекршиоца закона као „непријатеља“. Међутим, чини се да додељивање улоге „негативца“ у овом случају представља последицу стереотипа и предрасуда, будући да се пажња обично усмерава према „дежурним кривцима“. Како објашњавају Сколник (Skolnick) и Фајф (Fyfe): „Када полицајци иду у 'рат против криминала', њихови непријатељи се проналазе у проблематичним деловима града и обично међу припадницима мањина.“ (Skolnick, 1993: 116). То, међутим, за политичаре обично и не представља значајан проблем докле год рад полиције показује резултате, потврђујући тиме успешност њихове политике базиране на платформи „рата против криминала“. Често се ни већинско становништво не обазире на ове проблеме или пак пориче њихово постојање, докле год се оно дешава у неким „изолованим“ гетоима, далеко од њихових живота и докле год се они сами осећају сигурно. То само потврђује да је „страх од злочина“, како тврди Кејн (Kane), „већи од забринутости јавности за поштовањем грађанских слобода.“ (Kane, 2007: 6).

Разматрајући феномен „расног профилисања“ у неким ранијим радовима (Кесић, 2012) упозорили смо на одређене последице које могу произаћи из такве полицијске праксе, међу којима је посебно индикативно коришћење расе као индикатора криминалитета. Искуство „рата против дрога“ можда најбоље осликава овакву логику у раду америчке полиције. Примера ради, између 1980. и 2000. године стопа хапшења на 1.000 становника, у случају афро-американаца се повећала са 6.5 на 29.1, док се истовремено стопа хапшења белаца повећала са 3.5 на 4.6 (Beckett, Nyrup & Pfingst, 2006, 106).

Да није реч о пукој случајности потврђује чињеница да су се, као последица објављеног „рата тероризму“, грађани арапског порекла аутоматски попели на врх лествице сумњивих лица. Штавише, новонастала ситуација је довела до својеврсне параноје, јер се готово свако, за кога само постоји сумња да је арапског порекла, препознаје као потенцијални терориста. Пре терористичког напада 11. септембра. 2001. године имали смо нешто што је личило на јасан консензус против расног профилисања у примени закона. Дискусије су се скоро потпуно бавиле тиме да ли полиција уобичајено користи расне стереотипе, посебно када бира којег возача ће зауставити због саобраћајног прекршаја. Затим се догодио терористички напад. Сви отмичари који су извршили отмице су били људи са Блиског истока и коментатори су почели да наводе да је расно профилисање *одговарајуће средство* у рату против тероризма. Јавност се такође сложила с тим. Анкете су показале да велика већина подржава да се људи арапског порекла подвргну већој контроли на аеродромима. Занимљиво је да су се и Американци арапског порекла такође слагали с таквом политиком (Lund, 2006: 121).

Додуше, сличан приступ у супростављању тероризму се бележи и пре 2001. године. Пренслер (Prenzler) подсећа како су у случају Енглеске током 1970-их година, страхови од терористичких активности Ирске Републиканске Армије обезбедили главни катализатор за кршења људских права од стране полиције и тужилаца. Истраживања у овој области идентификовала су процес помоћу ког су истражитељи започињали случај без предрасуда, да би се убрзо усредсредили на оне појединце који највише личе на осумњичене. Како објашњава овај аутор, у овом случају је реч о тзв. „суженој перспективи“ (енг. *tunnel vision*) – „закупљени брзим решавањем случаја полицајци сву пажњу усмеравају ка привидно најбољем осумњиченом, занемарујући при том све друге трагове и доказе.“(Prenzler, 2009: 22).

Чињеница је, међутим, да је ситуација кулминирала након терористичког напада 2001. године, када су захтеви за поштовањем закона толико смањени, да се правне процедуре све више посматрају као препрека у борби против тероризма. Под окриљем објављеног „рата тероризму“ експресно ступају на снагу прилично контроверзна решења, попут „Патриотског закона“ у САД или поменуте политике „Пуцај да убијеш“ у Великој Британији, а који су довели до експанзије влашћења полиције на уштрб поштовања основних права и слобода.

Први кораци у изградњи антитерористичког законодавства у САД учињени су већ седам дана након терористичког напада на САД. Амерички Конгрес је 18. септембра 2001. године, усвојио Резолуцију⁴ која је овластила председника САД да употреби сву нужну и погодну силу против оних народа, организација или лица за које утврди да су планирала, одобрила, учинила, или помогла терористима у нападу који се догодио 11. септембра 2001. године. Из формулације резолуције, којом се председнику САД даје могућност одлучивања о томе ко су терористи или им пружају помоћ, може се закључити да се председнику дају веома широка овлашћења. Председник је добио овлашћење да употреби војну силу не само против народа, већ и против организација или лица које *сматра* непријатељем. Два рата су замишљена: један против народа и други против терориста. Ниједна држава или терориста нису одређени. Цео свет је постао потенцијално бојно поље (Chaskalson, 2008: 78).

Оправданост доношења оваквих решења, како истиче Симон (Simon), „није цењена према последицама које ће изазвати, већ колико добро ће одговорати озбиљности претње, због чијег елиминисања су и донете.“ (Simon, 2007: 268). Парадокс је што су оваква решења правдана потребом заштите сигурности грађана, док се истовремено њиховом применом угрожавају права и слобода грађана. Међутим, како упозорава Бек, „када страх одређује став према животу, онда сигурност потискује слободу с највише позиције на скали вредности. (...) Тада долази до наизглед рационалног 'тоталитаризма одбране од опасности'.“ (Бек, 2011: 24).

Трагичан исход политике „пуцај да убијеш“ у случају *Менезес*⁵ истакао је дилеме и изазове са којима се демократија мора суочити ако жели да победи тероризам. Како се наводи у једном од многобројних коментара овог случаја: „Уколико је рат против тероризма створио атмосферу у којој полиција може испалити седам метака у обичног грађанина, а да на то друштво слеже раменима, онда су терористи већ однели скромну победу.“ (Names, 2006: 108). Вероватно ћемо се сложити како се очување сигурности грађана чини немогућим без ограничења одређених грађанских слобода и права. Међутим, до ког степена су демократска друштва спремна да спроведу та ограничења да би се ефикасно супротставила претњама као што је тероризам? Можда се одговор налази у постизању равнотеже између две исконске потребе човека - слободе и сигурности. Успостављање овог баланса ипак није једноставно, због чега смо обично принуђени да између „два зла“ бирамо мање. У свом делу „Мање зло“ (*The Lesser Evil*, 2004), Игнатијеф (Ignatieff) сматра да оно, што би у нормалним околностима биле неприхватљиве методе, може бити оправдано за одбрану од већег зла, као што је немилосрдни тероризам, с тим да се оне требају користити са *лошом савешћу*. Како образлаже овај аутор: „Требало би увек да

⁴ Section 2(a) of the AUMF Resolution dated September 18, 2001 authorising the President to use Military Force.

⁵ Jean Charles de Menezes, 27-годишњи бразилски имигрант, лишен је живота 7. јула 2005. године на станици Стоквел, лондонске подземне железнице, од стране припадника Метрополитен полиције. Каснијом истрагом је утврђено да је убијени младић погрешно идентификован као бомбаш-самоубица.

признамо да акције које садрже насиље и друге недемократске методе, употребљене на основу самозаштите у специјалним околностима могу бити неопходне и стога оправдане, али су у сваком случају зло.“(Hudson, 2009: 707).

Истина је да су правни акти често крути и да се, као такви, не могу лако и брзо прилагодити наглим друштвеним променама, чиме не могу представљати ни ефикасан одговор на изненадне и неочекиване претње. Последњи терористички напади су поново актуелизовали дебату о „темпираној бомби“ - Питање је следеће: „Ако неки заробљени терориста познаје локацију бомбе која је спремна да се активира на прометном месту, да ли је допуштено да се он мучи како би открио ту локацију?“(према: Hudson, 2003: 216). За Дершовица (Dershowitz) не постоји дилема да припадницима полиције треба дозволити коришћење тортуре, али у екстремним ситуацијама, као на пример, како би се спасао живот више људи (према: Farrell, 2007: 771).

Иако се чини да у неким ситуацијама адекватна реакција захтева „екстраправне мере“, ову могућност, ипак, треба схватити искључиво као крајње решење. При том, одлуку о примени илегалних средстава не треба препустити дискреционој оцени извршиоца на терену, већ искључиво руководству полиције на највишем нивоу, које би тиме требало да преузме и највећу одговорност. Поред тога, како Делатре (Delatree) сматра, „доношење одлуке о примени нелегалних метода мора бити праћено независном истрагом догађаја, како би се избегла могућност прикривања чињеница, а у случају откривања неоправданости њиховог коришћења одговорно лице мора одмах поднети оставку са свог радног места и бити позван на одговорност.“(према: Crang, Caldero, 2010: 49).

Закључак

Чињеница је да политика контроле криминалитета, заснована на објављеном „рату“, носи са собом потенцијал да проузрокује више штете него користи. Парадокс је још већи због тога што они који такве изјаве пропагирају најчешће нису ни свесни последица које тиме стварају или их пак олако подређују својим политичким интересима. Доказано је да ова, у последње време, често употребљавана политичка флоскула, уноси у област контроле криминалитета значајне примесе милитаризма, посебно у сегменту који се односи на рад полиције. Оно што је мање очигледно, како председник „Полицијске фондације“ Патрик Марфи (Patrick Murphy) примећује, „логика 'рата против криминала' своди полицајца на беспоговорног борца у рову што нас је довело до тога да ценимо учинак полиције и кривично правосудног система тако што бројимо тела (ухапшене, осуђене, затворене и погубљене) пре него да покушамо да одредимо да ли су наши напори учинили улице безбеднијим за живот.“(Skolnicks, Fyfe, 1993: 116).

Уколико се усредсредимо на актуелни „рат против тероризма“ приметимо да је он, пре свега, драматично појачао ионако нејасну разлику између

полиције и војске, између унутрашње и спољашње безбедности, између ратовања и спровођења закона. Такође, сада је већ очигледно да је тај рат пружио снажно оправдање за појачано учешће парамилитарних јединица у полицијском деловању, а чији припадници се иначе првенствено обучавају за ванредне ситуације (ретке терористичке инциденте или инциденте са таоцима). Иако би овакав тренд могао бити донекле оправдан, постоји проблем што и регуларне полицијске снаге, функционишући у друштвеном контексту који претерано истиче идеологију милитаризма, могу бити заведене замкама парамилитарне субкултуре. Наиме, парамилитаризам може лако да утиче на њихов начин размишљања, на оружје и технологију коју користе, организационе моделе које усвајају и решења за контролу криминалитета која доносе. У таквим околностима је сасвим извесно смањење превентивне и проактивне функције полиције, односно њено враћање у статус реактивне и ретрибутивне службе.

Поред тога што скреће пажњу са ефикаснијих стратегија за супростављање криминалитету, објава „рата криминалу“ носи у себи огроман ризик од насиља полиције и кршења права грађана. Нарочит проблем је што овако конципирана политика контроле криминалитета може лако условити спиралу насиља у друштву. Наиме, познато је да рат подразумева учешће две стране у сукобу. Када неком објавите рат морате очекивати да ће се и он понашати као да је у рату, спреман да на насиље одговори насиљем. Другим речима, у амбијенту објављеног „рата криминалу“ постојећи антагонизам између припадника полиције и прекршилаца закона се подиже на ниво „зараћених страна“, значајно обликујући полицијско поступање, али и реакцију на деловање полиције, лако кулминирајући у насилни сукоб. Ову чињеницу посебно требају узети у обзир носиоци највиших јавних функција. Пре него што олако изговоре реч „рат“ они морају бити свесни тежине отвореног призивања немилосрдне борбе са криминалитетом, као и последица које на тај начин могу проузроковати. Напоследку, уколико до конкретних последица и дође, ови „говорници“ и креатори конкретних порука не би смели избећи свој део одговорности. Штавише, они би требали да снесу највећу одговорност.

На темељу оваквих критика у оквиру радикалне криминологији настаје нови теоријски правац познат као миротворна криминологија. Како објашњава њен утемељивач Хал Пепински (Hal Pepinsky): „Миротворство поставља хипотезу да било какав вид насиља, чак и ако је употребљено да би се спречило неко друго насиље, као у раду полиције или у борби против криминалитета, није оправдан јер доноси још више насиља“ (у: Игњатовић, 2009: 367). У том смислу је важно и упозорење које износи Краска тврдећи како „демократизација полиције може још више да потоне појачаним залагањем за високо технолошку милитаризацију.“ Међутим, како додаје овај аутор, „шта год да се деси у будућности, праћење кретања полиције на континууму милитаризације биће веома важно за разумевање полицијског рада у савременом друштву.“ (Kraska, 2007: 512).

Литература:

1. Avramović, Z. (2011): „Demokratija i problemi bezbednosti“, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo* 2, 19-28.
2. Bajagić, M. Zekavica, R. (2009): Anti-terrorist legislation, intelligence and security agencies and human rights, *NBP - Journal of criminalistics and law* 2, 203-214.
3. Bek, U. (2011): *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću* (orig. Ulrich Beck, Weltrisikogesellschaft - Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit, Frankfurt 2007 – sa nemačkog prevala Ljiljana Glišović), Novi Sad.
4. Garland, D. (2001): „The Culture of High Crime Societies - Some Preconditions of Recent ‘Law and Order’ Policies“, *British Journal of Criminology* 3, 347-375.
5. Garland, D. (2002): *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago.
6. Đorđević, I. Lj., Keković, Z. (2011): „Koncept ljudske bezbednosti – alternativa ili nužnost“, *Bezbednost* 2, 90-114.
7. Zimbardo, F. (2009): *Luciferov učinak - Kako dobri ljudi postaju zli*, (orig. Phillip Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding how Good People turn Evil*, New York 2008), Zagreb.
8. Ignjatović, Đ. (2009): *Teorije u kriminologiji*, Beograd.
9. Kane, R. (2007): “Abuse of Authority by Police” - in: *Encyclopedia of Police Science* (ed. J.R. Greene), New York, 5-11.
10. Kesić, Z. (2012): „Rasa i etnicitet kao viktimogene predispozicije kod prekoračenja i zloupotreba policijskih ovlašćenja“, *Temida* 4, 161-178.
11. Kesić, Z., Zekavica, R. (2013): „Contradiction of Demand and Role conflict in policing“ –in: *Archibald Reiss Days Volume I*, (ed. G. Milošević), Beograd, 175-186.
12. Kraska, P.B. (2007): „Militarization and Policing - Its Relevance to 21st Century Police“, *Policing* 4, 501-513.
13. Kraska, P.B., Kappeler, V. (1997): “Militarizing American Police: The Rise and Normalization of Paramilitary Units”, *Social Problems* 1, 1-18.
14. Kraska, P.B., Paulsen, D. (1997): “Grounded research into U.S. paramilitary policing: Forging the iron fist inside the velvet glove“, *Policing and Society* 4, 253-270.
15. Meško, G. (2009): „Transfer of Crime Control Ideas – Introductory Reflections“ – in: *Crime Policy, Crime Control and Crime Prevention – Slovenian Perspectives* (eds. G. Meško, H. Kury), Ljubljana, 21-41.
16. Lund, N. (2006): „Racial Profiling should be eliminated“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven, 120-126.
17. McLaughlin, E. (2007): *The New Policing*, London.
18. Ottolenghi, E. (2006): „Police Shoot-to-Kill Policies are necessary to stop Suicide-Bombers“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven, 111-115.
19. Punch, M.(2011): *Shoot to Kill – Police accountability, firearms and fatal force*, London.
20. Reiner, R. (2007): *Law and order: an honest citizen’s guide to crime and control*, Cambridge.
21. Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J. (2004): *Policija i društvo* (orig.: *Police and Society* – second edition, New York 2000, prevod: Dalibegović M.), Sarajevo.
22. Simon, J. (2007): *Governing Through Crime - How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*, New York.
23. Skolnick, J., Fyfe, J. (1993): *Above the law*, New York.
24. Farrell, W. (2007): “Torture and Enemy Combatants” – in: *Battleground Criminal Justice* (ed. G. Barak), London, 765-772.

25. Hames, T. (2006): „Police Shoot-to-Kill Policies Invite Abuse of Force“ –in: *Police Brutality* (ed. S. Fitzgerald), Greenhaven, 106-110.
26. Hudson, B. (2003): *Justice in Risk Society – Challenging and Re-affirming Justice in Late Modernity*, London.
27. Hudson, B. (2009): „Justice in a Time of Terror“, *The British Journal of Criminology* 5, 702–717.
28. Huggins, M., Haritos-Fatouros, M., Zimbardo, P. (2002): *Violence Workers – Police Torturers and Murderers*, Berkeley.
29. Chaskalson A.(2008): The Widening Gyre: Counter-Terrorism, Human Rights and the Rule of Law, *Cambridge Law Journal* 1, 69-91.
30. Crank, J.P. (2004): *Understanding Police Culture*, Cincinnati.
31. Crank, J., Caldero, M. (2010): *Police Ethics: The Corruption of Noble Cause*, Cincinnati.
32. Waddington, P.J. (1999): “Police (canteen) sub-culture”, *British Journal of Criminology* 2, 287-309.
33. Weber, D.C. (1999): *Warrior Cops: The Omnipresent Growth of Paramilitarism in American Police Department*, Cato Institute Briefing Papers, Washington.
34. Wu, W., Beken, T.V. (2010): “Police Torture in China and its Causes: A Review of Literature”, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* 3, 557–579.
35. Young, J. (1999): *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*, London.
36. Young, J. (2007): *The Vertigo of Late Modernity*, London.

DECLARATION „WAR AGAINST CRIME” AS A CHALLENGEE TO RULE OF LAW AND DEMOCRATIC POLICING

Summary: This paper analyzes the potential and real consequences from the use of war rhetoric in the context of the current fight against organized crime and terrorism, and unacceptable tendency of militarization of the police with the aim of its more efficient fighting (war) against crime and terrorism, as well as the potential threat of such an approach and logic on basic democratic values and principles, in particular the adequate protection of human rights and freedoms. „War against terrorism“ is, first of all, dramatically intensified the the unclear distinction between the police and the military, between internal and external security, between war and law enforcement. Also, it is now obvious that the war has provided strong justification for increased participation of paramilitary units in the police action. Although this trend could be partly justified, there is a problem that the regular police force, functioning in a social context that overly emphasizes the ideology of militarism, can be incorporated into the traps of paramilitary subculture. In such circumstances, it is quite certain reduction preventive and proactive functions of the police, and his return to the status of reactive and retributive service. In addition, it diverts attention from more effective strategies to combat crime, the publication of "war crime" carries a huge risk of police violence and violations of citizens' rights. A particular problem is thus conceived policies of crime control can easily cause a spiral of violence in society.

Key words: crime control, war, rule of law, police, human rights